

•Volume/Cilt: 1 •Issue/Sayı: 1
•December/Aralık 2023

Research Article/Araştırma Makalesi

XVII. Yüzyıl İzmir’inde Osmanlı-İngiliz İktisadi İşleyişi

Ottoman-British Economic Functioning in XVII. Century İzmir

Metin SEYYAR¹

ÖZ

Avrupa’da ilk sanayi devrimi İngiltere’de gerçekleşmişti. 1820’lerin başında sanayi devrimini tamamlayan İngiltere, Avrupa’da rakipsiz duruma gelmişti. Bu gelişme ile dünya genelinde iktisadi işleyişte önemli gelişmeler meydana gelmiştir. İngilizlerin Osmanlı ile olan siyasi veya iktisadi ilişkilerinde dirsek temasları on altıncı yüzyıla kadar dayanmaktadır. 1593’te İngilizlerin büyükelçi atanması ile bu ilişkiler daha sistematik bir şekilde ilerletilmiştir. Ticari olarak on yedinci asırda İzmir limanı gerek dönemin Şam-Halep ve Anadolu coğrafyasında üretilen malların batıya sevki için önemli bir üs idi. Osmanlı’nın ticari geçiş güzergâhı olan Akdeniz’de etkin olmaya başlamasıyla birlikte, XVI. Yüzyılda Fransızlar daha sonra İngilizler ve Hollandalıların bu siyasi ve ticari medeniyet havzada yer alabilmek için Osmanlı’dan imtiyazlar alma yarışına girmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, İngiliz, Ticaret, İzmir, Siyasi İlişkiler, Üretim

ABSTRACT

The first industrial revolution in Europe took place in England. Having completed the industrial revolution in the early 1820s, England became unrivaled in Europe. With this development, important developments have occurred in economic functioning around the world. British political or economic relations with the Ottoman Empire date back to the sixteenth century. With the appointment of the English ambassador in 1593, these relations were furthered in a more systematic manner. Commercially, in the seventeenth century, the port of Izmir was an important base for the westward shipment of goods produced in Damascus-Halab and Anatolia. As the Ottoman Empire increased its influence in the Mediterranean as a commercial transit route, the French in the 16th century, and later the English and the Dutch, competed for concessions from the Ottoman Empire in order to take part in this basin of political and commercial civilisation.

Keywords: Ottoman, British, Trade, Izmir, Political Relations, Production

¹ YÖK 100/2000 Doktora Öğrencisi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, mtnsyyr20@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4560-2438>

Citation/Atf: Seyyar, M. (2023). XVII. yüzyıl İzmir’inde Osmanlı-İngiliz iktisadi işleyişi. *Journal of Academic Analysis*, 1(1), 32-45.

Date Submitted/ Gönderim Tarihi: 02.11.2023 Date Accepted/ Kabul Tarihi: 28.12.2023

1. Giriş

İlk ve Eski çağlardan beri siyasi ve ticari faaliyetlere imkân sağlayan, medeniyet gölü olarak tanımlana gelen Akdeniz, Avrupa'yı Afrika kıyılarına, Ortadoğu'yu Atlantik kıyılarına hatta Avrupa'yı ticari olarak Uzakdoğu coğrafyasına (Hindistan) bağlayan bir köprü özelliğini kazanmıştır (Ülker, 1992). Fenike, Roma, Bizans zamanında bu ticari özelliğini kaybetmeyen Akdeniz, Beyliklerin, İtalya şehir devletlerinden özellikle Venedik ve Cenevizlilerin etkin rol oynadığı, 1453'ten sonra Osmanlı'nın bu havzada ticari ve siyasi olarak şahit olduğu bir ticari ve siyasi bir bölgedir.

İkili ilişkiler bağlamında Osmanlı ile Avrupa arasında ekonomik ve ticari münasebetlerin en geç tesis edildiği ülkeler arasında İngiltere yer almaktadır. Bunun en önemli sebepleri arasında Avrupa'da devam eden mezhep savaşları (İngiltere, Fransa ile yaptığı Yüzyıl Savaşları 1339-1453), Osmanlı ile olan coğrafi uzaklık ve İngiltere'nin XVII. yüzyıla kadar kuvvetli bir donanmaya sahip olmayışı gösterilebilir (Beydili, 1991).

İngilizler ile Türklerin dolaylı olarak ilk temasları 1097'de İngiliz Kralı William'ın oğlu Robert kumandasında IV. Haçlı seferine katılmak üzere Anadolu'ya gelen İngiliz Haçlı kuvvetleri vasıtası ile olmuştur (Uzunçarşılı, 1949). İkinci temas IV. Henry döneminde Osmanlılara karşı yapılan Niğbolu Savaşı'nda (1396) olmuştur (Baktır, 2017).

Osmanlının Akdeniz ticaretini canlı tutma politikası neticesinde imtiyazların verildiği devletlerden birisi İngiltere olmuştur. Bu anlamda önemli bir adım olarak İngilizlerin Osmanlı topraklarında ilk olarak Kanuni döneminde 1553 yılında Anthony Jenkinson adlı bir İngiliz tüccara Halep'te verdiği bir izin ile ticaret yapma hakkı tanınması, İngiltere ile olan karşılıklı ilişkiler farklı bir boyut kazanmıştır. İngiltere'ye verilen kapitülasyonlar, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nde sürekli elçi bulundurmaya başlamasıyla yürürlüğe girmiştir (Anmaç, 1992). 20 Kasım 1582 tarihinde Kraliçe I. Elizabeth'in, William Harborne'yu Osmanlı Sultanı III. Murad nezdinde ilk resmi elçi olarak atamasıyla üst seviyede Osmanlı-İngiliz ilişkileri başlamıştır (Erdoğan, 2015). Bu bağlamda dönemin siyasi ve ekonomik şartları gereği bu kapitülasyonlar esas alınarak 1580'de William Harborne'ye ahidname verilerek Akdeniz sularında serbest ticaret yapma hakkı İngiltere'ye de tanınmıştır (Fayda, 1998; Ülker, 1992). Böylece Harborne, İngiltere'nin ilk elçisi olarak İstanbul'da göreve başlamıştır (Arıkan, 2003). Elçiliğin göreve başlamasıyla birlikte Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde gelişme kaydedilmiş, bunun olumlu bir sonucu olarak Avrupalı tüccarlardan yüzde 5 gümrük vergisi alınırken, 1584'ten itibaren İngilizlerden yüzde 3'lük gümrük vergisi alınmaya başlanmıştır (Aksoy, 2000).

III. Murad döneminden sonra III. Mehmed döneminde de Osmanlı-İngiliz ilişkileri devam etmiştir. Bu anlamda III. Mehmed döneminde (1574-1595) tek taraflı olarak İngiltere

Kraliçe'sine bir lütuf olarak Ahidname-i Hümayun verilmiştir. Bu ahidnamenin içeriği Osmanlı-İngiltere ticari ilişkilerini tanzim etmektedir (Ülker, 1992). Bu dönemde ikili ilişkilerin pekişmesi açısından karşılıklı armağanlar söz konusudur. Nitekim bahsi geçen Kraliçe, Thomas Dallam aracılığı ile III. Mehmed'e hediye olarak müzikli duvar saati göndermiştir (Maclean, 2017).

İngilizler, XVI. yüzyılın sonlarına doğru Akdeniz ticaretini kazançlı bulunca Osmanlı-İngiliz ticari münasebetleri artmıştır. Bu ticari ilişkiler XVII. yüzyılda zirveye ulaştığı söylenebilir. İngiltere'ye 1580, 1601, 1603, 1606, 1624, 1641, 1662 ve 1675 yıllarında kapitülasyonlar verilmesi bu bilgiyi destekler niteliktedir.

Yukarıda bahsi geçtiği üzere Osmanlı-İngiliz ticari ilişkilerinin başka bir boyutu da görevlendirilen elçilerdir. Nitekim 1610 yılında I. İbrahim döneminde I. James'e gönderilen ilk elçi İbrahim Ağa'dır. İlk daimî elçilik ise III. Selim döneminde 1793'te Yusuf Agâh Efendi'dir.

Çalışmamızda, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında olan ticari ilişkileri İzmir Limanı üzerinden değerlendirmeye çalışacağız. Bu ticari ilişkilerde İzmir Limanı'nın stratejik rolü ve liman üzerinden taşınan malların Osmanlı Anadolu'su ile bağlantısı merkez-çevre bağlamında değerlendirilecektir. Ayrıca İngiltere'nin söz konusu liman üzerindeki ticari sirkülasyonu ve Akdeniz'deki var olan ticari işleyişi ele alınacaktır.

2. Ticari İlişkilerde İzmir'in Stratejik Rolü

İzmir ekonomisi genellikle tarıma dayalı yıllık gümrük gelirleri görece bir miktar 80.000 akçe kadar olan ve XVI yüzyıla kadar Osmanlı'nın sınırlayıcı politikalarından dolayı İstanbul'un gölgesinde kalmış bir liman şehri olarak tanımlamak doğru olur (Goffman, 1995). İzmir -ki İzmir XVII yüzyılda ticari anlamda parlak bir tarihe sahip olmuştur- Livorno ve Marsilya XVII. yüzyılda ticari emtiaların sirkülasyonunda Akdeniz'in üç canlı kenti konumunu korumuşlardır (Braudel, 1990).

Bizanslılar, Cenevizlilerin yardımı ile İzmir'i ticaret (özellikle 13. yüzyılda) ve kültür merkezi haline getirmişlerdir (Eldem, 2003). Aydın ve Menteşe Türkmen beylikleri sonraları bu bölgenin kontrolünü ele almışlardır. Bayezid-Timur çekişmesinde ve Osmanlı-beylikler savaşında İzmir belli bir süre durağanlık göstermişse de XV. ve XVI. yüzyılda küçük bir ticari kasaba olarak konumunu korumuştur. Bu yüzyılda İzmir'in en önemli rolü Ortadoğu'dan İstanbul ve oradan Balkanlara giden ticari yolun sevkiyat noktası işlevini görmesidir. Sakız'ın 1566 ve Kıbrıs'ın 1570'te alınması hem Osmanlı egemenliğinin pekiştirmiş hem de İzmir'in ticari anlamda önemini ortaya koymuştur. XVII yüzyıl İzmir'in yönetsel olarak da gelişim gösterdiğini söyleyebiliriz. Nitekim 1610 ile 1620 yılları arasında İzmir'deki ticaretin ani artışı

ve Sakız adasının ticarete buna kıyasla azalmasından dolayı İngilizler konsolosluklarını Sakız'dan İzmir'e taşımışlardır (Goffman, 1995; Gökbilgin, 1954).

XV. yüzyıla kadar ticaretin en önemli kavşaklarından birisi Bursa idi fakat XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin fetihlerinin Mısır ve Suriye'ye doğru ilerlemesi sonucunda ekonominin merkezi XVII. yüzyılda İzmir'e doğru kaymıştır. XVI. yüzyılın sonlarında Batılı tacirlerin merkezi haline gelen Foça, kısa zamanda Bursa'ya rakip duruma gelmiştir. İngilizlerin veya Batılı tüccarları buna sevk eden amillerin ana sebebi Osmanlı'nın İstanbul'un dışında ticari anlamda bir liman kentinin gelişmesine yönelik olan kısıtlamaları idi. Osmanlı bunu da İstanbul dışındaki liman kentlerine sürekli ek vergiler koyarak önleme yoluna gitmiştir. Fakat 1640'lara gelindiğinde İzmir, artık ticaret ağının yeni merkezi olmuştur. İzmir, bu dönemden sonra malların toplandığı ve bu malların Avrupa'ya aktığı işlek bir ticaret merkezi haline gelmiştir (Taş, 2004). Ayrıca XVII. yüzyıl ve sonrasında İzmir'in gelişmesinin ana nedeni, Batı Anadolu'nun tütün, yün ve kumaşına yakın oluşuydu (Goffman, 1995).

1500'lerde Osmanlı, Venedik ve Ceneviz gemileri İzmir limanı üzerinden yalnız tahıl değil aynı zamanda kabuklu kuruyemiş, baklagiller, pamuk, balmumu da ihraç etmişlerdir. Yabancı gemilerin yiyecek ihtiyacını karşılayabilecek bir şekilde üretimin yapıldığı bu bölgede İzmir'in hinterlandının geniş olması ve verimli ovalarının olması nedeniyle İzmir limanı üzerinden İstanbul'un yani sarayın yiyecek ihtiyacı da buradan karşılanmıştır. Mayıs 1609'da Kılar-ı amire İzmir, Manisa, Sakız, Menemen, Nif, Güzelhisar, Ayasoluğ, Foça, Marmara, Birgi, Nazlı ve Karaburun kadılarında; 200 kantar çekirdeksiz kuru üzüm, 1500 kantar kuru üzüm, 150 kantar badem, 150 kantar balmumu, 200 kantar zeytinyağı, 200 kantar Urla sabunu, 500 kantar incir, 15 kantar pastırma, 200 kantar yabancı kayısı, 300 kantar bal, 100 kantar kuru armut 200 kantar kutu incir, 200 kutu bal peteği, 500 kile börülce istemiştir (Goffman, 1995).

İzmir'in kırsal ekonomiden pazar ekonomisine geçişi ile birlikte tahıl, üzüm, pamuk, kabuklu yemiş ve zeytin gibi ürünleri yetiştirmeyip pazardan almaya başlamışlardır.

3. İzmir Limanı Kapsamında Osmanlı-İngiltere İktisadi İşleyişi

XVI. yüzyılın sonlarında Ege'de gezginci deniz tüccarları arasında Venedik ön planda olmuştur. Sonraki yüzyılda İngilizler şirketler (Company) halinde örgütlenerek kendi ticari politikalarını sistemleştirmeye başlamışlardır. Bilindiği üzere III. Murad döneminde 1580 yılında *ahidname* alan W. Harborne Kraliçe Elizabeth (1553-1603)'e müracaat ederek 1555'te kurulan "The Moscovy Company" örneğinde 1581 yılında "The Levant Company" adıyla bir diğer şirket kurmuştur (Ülker, 1992). Özellikle Levant Company'nin kurulması ile birlikte bu sistemleştirme politikası daha da gelişim göstermiştir. Şark menşei ürünlerden biber baharat, kuru üzüm, ipek, tiftik, pamuk, bal ve tatlı şarap gibi emtianın Hollanda ve Venedikli

tüccarlardan alınması imkânı azalınca bu sefer müteşebbislerini İngiliz tüccarları bu malları kendileri tedarik etmeye başlamışlardır (Kurat, 1953). İngilizlerin Levant Kumpanyasını kurmasıyla birlikte yaklaşık on beş yirmi yıl sonra İzmir limanının potansiyeli görülmüş ve canlı pamuk, yün ve kuru meyve ticaretine koyulmuşlardır.

Bilindiği üzere Osmanlı, devlet politikasının bir gereği olarak özellikle buğday ihracatına kısıtlamalar getirmiş idi. Bu bağlamda Baltık tahıl gölgelerinin tarıma açılmadığı 1592-93'te İngiltere, Fransa, Dubrovnik ve Venedik ticari kuruluşları Osmanlı'nın temel politikası olan tahıla uyguladığı bu kısıtlamayı kaldırmak için çaba göstermişlerdir. İngiltere Kraliçesi Elizabeth, bizzat III. Murad'a İngilizlerin tahıl ticaretine katılmasına izin vermesi için başvuru yapmıştır. 1590-1610 yıllarında özellikle Osmanlı'nın tahıl üretimine uyguladığı kısıtlamadan dolayı tahıl kaçakçılığı başlamıştır. Osmanlı kadırgaları özellikle İngiliz tüccarlarının geliştirdiği üç direkli geniş, sağlam yirmi veya otuz top burtonlu gemilere karşı açık denizlerde baş edememiştir (Goffman, 1995).

İngilizlerin XVII. Yüzyıl başlarında yeni pazar aramaya başlamıştır bunun nedeni Antwerp kumaş pazarının 1585'te çökmesinden sonra dokumaları için yeni satış yerleri aramaya zorlanmalarıydı. Bu tarihten sonra Akdeniz'e giren İngilizler, buradan Osmanlı Doğusuna yani Halep'e doğru yönelmeleri söz konusudur. İngilizler XVI. yüzyılda ipek ticaretinde Osmanlı Devleti'ni bütünüyle devre dışı bırakmak için İran ipeklerine Rusya'da kurdukları *Moscovy Company* aracılığıyla ulaşabilmek için çaba içine girmişler ve Levant üzerinden İran'a uzanacak yeni yollar aramışlardır (Goffman, 1995). Bu bağlamda belli bir süre Osmanlı-İran savaşlarından dolayı Ortadoğu'da etkin olamayan İngilizler, bu ticaretlerinin İzmir limanı üzerinden sürdürme çabası içinde olmuşlardır. Nitekim Levant kıyılarında ürün ve pazar arayan İngilizler, Batı Anadolu'da yeni gelişmekte olan sanayileri için pamuk ve yün, dokuma ürünleri içinde olası müşteriler değil, ticari hünerlerinin gösterebilecekleri kolay biçimlenir bir ortam buldular. Dolayısıyla XVII. yüzyıl devrimini başlatan İngiltere, Hollanda ve Fransa yeni gelişmekte olan bu ticari yapıyı keşfettiler, geliştirdiler ve kullandılar.

XVII. yüzyıl ile birlikte İzmir'i yabancı gezginlerin seyahatnamelerinde görmek mümkündür. Venedik'ten 1610 yılında ayrılan kısa bir süre Sakız'da kalan (İngiliz konsolosu tarafından ağırlanan) sonra da İzmir'e geçen George Sandys, "Sakız'da biraz ipekli yapıyorlar birazda pamuk yetiştiriyorlar ama İzmir'dekine göre daha değersiz" diyerek bu yüzyılda hem bu bölgenin ticari sistemi hakkında hem de İzmir'in bu yüzyılda Batılı tüccarlar için iktisadi yapısının önemi hakkında bilgiler vermektedir.

Venedikliler, Akdeniz'de, İngiliz Levant Kumpanyası'nın fırsatçı ticari sistemlerine karşı çıkmışlardır. 1619'da bu iki güç navlun bedelleri yüzünden çatışmaya girmişlerdir. XVII. yüzyılda İngilizleri Ege'ye akını zaten var olan bir eğilimi hızlandırmıştır. XVI. yüzyılın son

yıllarında Venedik, İngiliz saldırılarına son vermeleri için diplomatik yollarla baskı yapmışlardır. 1600'lerde, Kraliçe Elizabeth'in, Venedik gemilerine sürekli saldırılması nedeniyle Levant Kumpanyası'nın beraatını iptal edeceğini bile umdular. XVII. Yüzyılda Doğu Akdeniz ticaret ağlarının bozulmasında -Venedik aleyhine- Hollanda ve İngiltere'nin rekabeti önemli bir etken olmuştur. Denizaşırı baharat ticareti, gemi yapımında kullanılan malzemelerin darlığı, Otuz Yıl Savaşı'nda Alman pazarının Venedikliler tarafından kaybedilmesi özellikle İngiliz Levant kumpanyasının giriştiği acımasız saldırı, Doğu Akdeniz ticaretinin İngiltere'nin kontrolüne geçmesine neden olmuştur (Goffman, 1995).

İngilizler İzmir'deki ticaretlerini yasal yollardan genişletmesi yeterli gelmiyordu. Bunun bir örneğinde 1619'da Venedikliler Eagle'da iki büyük top pamuklu kumaş yüklediler. Gemi İzmir limanına yanaştığında İngilizler muhtemelen oradaki Osmanlı liman yöneticilerinin de yardımıyla bu mallara el koymuşlardır.

Batı Anadolu'nun pamuk ihracatında İtalyanlar, Venedikliler ve Cenevizliler uzun süre etkin durumdaydı. XVII. Yüzyıldan itibaren Hollandalılar ve İngilizler bu tekeli kırmıştır. Lancaster'de dimi üretiminin yaygınlaşması ile birlikte özellikle İngilizlerin pamuğun önemli alıcısı olmuşlardır. İngiltere, Manchester bölgesinde Lancashire'de pamuklu dokuma sanayii kurmaya karar vermiş bunun içinde hammaddeyi Ege Bölgesi'nden temin etmek için İzmir Limanı'nı etkin şekilde kullanma stratejisi gütmüşlerdir (Gürsoy, 1994). Sonuç olarak, 1621 yılına gelindiğinde Levant'tan gelen tüccar gemileri, yılda 43.000 poundluk Londra limanından geçen pamuk ithal ettiler (Goffman, 1995).

Osmanlı topraklarında XVII. yüzyıl başlarında İzmir merkezli yeni bir ticaret ağı hızla gelişmeye başladı. İngiliz tüccarları Halep, Bursa ve İskenderun'da karlı ticarî faaliyetlerini sürdürmekten umutlarını kaybedince, bu kez İzmir'e ve Batı Anadolu'daki liman kasabalarına yönelmeye başladılar. Bunun en önemli nedenlerinden birisi tüccarların vergiden kurtulma çabalarıdır.

İzmir Limanı'nın ticari işlevselliği bakımından merkez-çevre ilişkisine bakıldığında Osmanlı Anadolu'su ile sıkı bir ticaretin olduğunu görmek mümkündür. Anadolu'nun çeşitli yerlerinden, Ankara ve civarından (Ankara, Çankırı, Ayaş, İstanos) toplanan ve dışarıya götürülmek üzere İzmir'e getirilen ham madde cinsi mallardan, yapağı, tiftik ipliği, kök boya, mazu, vs ve özellikle Ankara'da üretilen sofun olduğunu görüyoruz (Taş, 2007).

Bu bağlamda, Ankara'da üretilen sofun gerek sarayda kullanılması gerekse üst düzey sosyal tabakalarda tercih edilmesi Ankara ile çevre bazı büyük şehirlere bu sof ticaretinin olmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Ankara'dan İzmir'e önemli derecede sof ve tiftik üretimi malları gönderilmekteydi. "1605 (1013) tarihli Ankara kadısına ve sancakbeyine gönderilmiş bir fermanda "İngiltere elçisinin arzda bulunarak iki adamını bir mikdar akça

*ile sof almak için Ankara'ya göndereceğini bildirdiğini ve vardıklarında kendilerine ahidnâmeye aykırı muamelede bulunulmamasını ricâ ettiği... ” kayıtlıdır” (Dinç, 2020). Bu gönderilen mallardan *çikar Bâcı* adı altında vergi alınmaktaydı (Taş, 2004).*

XVII. yüzyılda sof ticaretinin yanında tacirlerin tiftik ipliğine kayması nedeniyle İzmir'de bazı devletlerin gemilerinin yanı sıra İngiliz gemilerinin bu malları almak için beklediği bilinmektedir. Öyle ki XVII. yüzyılda tiftik ipliği, İzmir için çok önemli ihraç malı haline gelmiştir (Taş, 2004). Dolayısıyla İzmir limanı bu bağlamda Osmanlı Anadolu'sunun ticaret anlamında Batılı tüccarlara açılan kapısıdır denilebilir. Sonuç olarak, İngiliz tüccarların Ankara üzerinden İzmir Limanı'na getirdikleri tiftik ve pamuk ipliği, İzmir'in büyümesine, etki alanını genişletmesine katkı sağlamıştır. Hinterlandının zengin tarımsal verimliliğe sahip olması ve yetişen meyve ve sebzenin ihraç malları listesinde yer alması dünya ticaretinde İzmir Limanı'nı baş aktör yapmıştır söylenebilir.

İzmir Limanı'nda İngilizlerle yapılan alışverişte karşılıklı malların ticareti söz konusudur. Bu bağlamda, İngilizler, Türkiye'den Osmanlı'dan ipek, tiftik, pamuk, pamuk ipliği, mazi, deri, sof, ravend, misket üzümünden yapılan şarap, zeytinyağı, halı, yağır, baharat ve dokum alıyor, Osmanlı ise İngiltere'den şayak, türlü türlü renk ve cinsten kumaşlar, cuha, kirpas, canfes, mermerşahi, pazen ve siyah tavşan kürkü ithal etmiştir. Özellikle İngiltere'den getirilen londrin kumaşı Osmanlı piyasasında Fransa kumaşından çok tutulmuştur. Osmanlı-İngiliz ticaretinde takas usûlü uygulanmaktaydı. Bu yöntemin uygulanması elbette ikili ticaret alışverişinin oransal olarak artmasına katkı sağlamıştır.

XVII. Yüzyılın ikinci yarısında İzmir ticareti gerek limanı gerekse hinterlandının geniş olması ve bu hinterlandta önemli ölçüde meyve ve sebze üretiminin olması hasebiyle bir önceki yıla göre gözle görülür şekilde büyüme göstermiştir (Arıkan, 2003). Bu bağlamda bu bilgileri destekler nitelikte 1638'de Londra'nın önde gelen tüccarı olan ve İngiliz Levant Şirketi'nin mensubu olan Lewes Roberts'ın anlatılarında görmek mümkündür:

Bu limanın ticaretindeki en önemli unsur, bizim tahıl ektiğimiz gibi ekilen ve komşu ovalarda yılda tahminen 20.000 kernal dolayında yetiştirilip bir miktarı İngiltere, Fransa, Felemenk ve İtalya'ya yollanan pamuktur. Ayrıca mazi, anason, deri, balmunu, grogren ipliği, müselles, halı, grogren, tiftik, şark kumaşı ve bazı meyve ve şifalı otlar da bol bulunur (Eldem ve Goffman, 2003).

4. Osmanlı-İngiltere Ticari İlişkilerinde Gayr-i müslim Tüccarlar

İzmir ticaretinin yerli tacirleri genellikle Rum, Ermeni (ki bunlar XVII. yüzyılda Halep ve Bursa'ya alternatif olarak ortaya çıkan İzmir'i Batılı tüccarlar sayesinde tanımışlardı) ve Yahudilerden oluşmaktaydı. Bu bağlamda İzmir, XVII. yüzyılda Batılı tüccarlar ile Osmanlı tüccarlarının (Türk, Ermeni, Rum, Yahudi, Araplar) yan yana geldiği bir ticaret merkezi haline gelmiştir.

Bu dönemde Ermenilerin yün, ipek ve balmumu üstüne büyük ticaretleri vardır. 1621'de Ermeni ipek tüccarının İzmir'in ticaretini canlandığı söz konusudur (Goffman, 1995). İzmir Ermenileri ayrıca Venedik, Livorno, Marsilya hatta Amsterdam ve st. Petersburg'a kadar gitmişlerdir. Bu, Akdeniz ile Avrupa arasında ticaret ağının gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu iki bölge arasındaki iletişim ortamında yeni bir halkın yani Levantenlerin doğmasına yardımcı olmuştur (Goffman, 2004; Yıldız, 2012; Çakıcıoğlu, 2007).

Bu bağlamda yukarıda adı geçen önemli kentlerden biriside XVI yüzyılda uluslararası bir liman haline gelen Livorno'dur. Yahudi acentaların bulunduğu, İngiliz ve Hollandalıların desteğiyle Osmanlı Devleti ile Batı Avrupa arasında önemli bir ticaret şehri olan Livorno, Fransız, Portekiz ve İspanyol tacirler yoğun olarak ticari alışveriş yaptığı ticari anlamda stratejik bir şehirdir (Acıpınar, 2016). İngilizlere, İtalyan tacirleri aracılık ediyordu. Venedik, Floransa gibi İtalyan devletleri İmparatorluğun birçok yerlerinden aldıkları malları kendi pazarlarında İngilizlere satarlardı. Zanta, Mesina, Livorno gibi ara pazarları böylece ehemmiyet kazandı. İngiliz tacirlerinin Akdeniz'de ilk toplu teşebbüsü Floransa devletini ticaret merkezi Pisa'da bir ticarethane açmaları ile başlar (Burian, 1951).

Ticaret şirketleri, yalnız İzmir'de değil bütün Levant'da, kendi ticaretlerinin yönetiminde, Osmanlı yetkilileriyle ilişkilerinde sorumluluk taşıyan mevkilere Yahudileri atamışlardır. "...Ancak Levant Yahudileri Hollandalılardan çok İngilizler, Fransızlar ve Venedikliler ile yakın ilişki içindedirler" (Goffman, 1995). Dokumacılık sektöründe Osmanlı piyasasında İzmir Yahudileri söz sahibi olmuştur.

XVII. yüzyılın sonlarına doğru İzmir'deki Yahudiler zayıflamasına rağmen Osmanlı tüccarları ve simsarları gibi pazardan pay alma noktasında Batılı devletlerle çatışmışlardır. Öyle ki, 7 Kasım 1693'te İzmir'de bulunan yirmi dört İngiliz ticari temsilcisi İstanbul'daki büyükelçilerine, liman şehrinde çok sayıda mensubu olan Hristiyanlığın *Portekiz Yahudileri* 'ne karşı şikâyetlerini iletmişlerdir (Eldem ve Goffman, 2003). Bunun asıl nedeni İngiliz menşei mallardan Yahudilere gönderilen komisyonlardı. İngiliz Levant Şirketi tarafından, Yahudilerin var olan ticarete etkinliği ciddi şekilde

hissedilince, bu Yahudi tüccarlarına İngiliz himayesi teklifinde bulunulmuş ve bu hususta yöneticilere bazı uyarılarda bulunulmuştur:

Bu gizli trafiği sürdürmek amacıyla belli merkezlere böyle korunup yerleştirilen birkaç kişi var. Londra'da Viz Ariton di Georgio, İzmir'de Sereis di Georgio, Livorno'da sözü edilen Serehis'in kayınbiraderi Zaeharia. Bunun karşılığında sana şu emri veriyoruz. Gerçekten bizim hizmetimizde olmayan kimseye hiç berat verme ve o çeşit gizli işlere bulaştığından en ufak bir şüphelenen kişilerden tüm korumanı çek (Eldem ce Goffman, 2003).

İngilizler ve Batılı tüccarlar tekstil ürünleri satmak ya da pamuk, kuru üzüm, kuru incir satın almak amacıyla küçük komisyonlar kurdular ve bu faaliyetlerini Rum, Ermeni, Yahudi ve Müslüman simsarlar vasıtası ile gerçekleştirdiler (Taş, 2004).

5. Sonuç

1553'te Anthony Jenkinson adlı İngiliz tüccar, Kanuni Sultan Süleyman'dan "Ticaret Müsaadenamesi" almış ancak siyasî ve ticarî ilişkiler fazla ilerlememiştir. 1580 yılında Willim Harborne Osmanlı Devleti'nden İngiltere için ilk kapitülasyonu elde etmiştir. 1582 yılında İngiltere tarafından William Harborne'un İstanbul'a büyükelçi olarak atamasından sonra üst seviyede Osmanlı-İngiliz siyasî ilişkileri başlamıştır.

III. Murad'ın Kraliçe Elizabeth'e gönderilen 15 Mart 1579 tarihli namede "Harbourne'e ve iki yoldaşına Osmanlı'da ticaret yapma müsaadesi verildiği" bildirildikten sonra Elizabeth tarafından yazılan cevapta "Türk tacirlerden de İngiltere'ye gelebileceklerini ve her türlü kolaylığın sağlanacağı" kaydedilmiştir. Fakat Osmanlı topraklarında ticaret genellikle Yahudi ve Ermeni tüccarlar eliyle işlendiği için iç piyasaya sevk edilen mallarda da bunların rolü fazladır. İkili ilişkiler bağlamında ele alınan bu anlaşmadan sonra -Ermeni ve Yahudi tüccarlara göre az sayıda da olsa- Osmanlı tarafından Nikola ve Ahmed, İngiltere'ye gönderilen ilk tebaa ve tacirlerdir (Kurat, 1953).

Osmanlının ticari geçiş güzergâhı olan Akdeniz'de etkin olmaya başlamasıyla birlikte, XVI. Yüzyılda Fransızlar daha sonra İngilizler ve Hollandalıların bu siyasi ve ticari medeniyet havzada yer alabilmek için Osmanlı'dan imtiyazlar alma yarışına girmişlerdir. Bu bağlamda Avrupa ile olan münasebetlerin zirveye ulaştığı Kanuni döneminde (1520-1566) Fransa'ya müttefiklik anlayışı çerçevesine tek taraflı olarak kapitülasyonlar verilmiş idi (Kurat, 1953). Bunun nedeni bu yüzyılda Avrupa'da gelen mezhep savaşları neticesinde oluşan ittifaklara karşı verilen bir tepki olarak görülebilir. Bir diğer neden coğrafi keşiflerle birlikte Akdeniz'in ticari ağını genişletme çabası olarak görülebilir.

Yukarıda geçtiği üzere, Avrupa topraklarına hammadde halinde yapılan ihracatın artması, birtakım sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Osmanlı Devleti, başta buğday olmak üzere genel gıda maddeleri ve pamuk, yün, balmumu, deri gibi esnafın ihtiyaç duyduğu hammaddelerin serbest ticaretini yasaklamış ve bu ticareti genellikle itibar sahibi zengin tüccar ve gemicilerden seçilen ve kendilerine birtakım ayrıcalıklar tanınan belirli kişilere havale etmiştir. Ayrıca serbest ticaretini yasakladığı ticaret maddeleri üzerine *narh* koymuş ve fiyatları tüketici lehine olabildiğince düşük tutmaya çalışmıştır (Elibol, 2005). Bu bağlamda XVII. yüzyılda Batılı devletlerin Osmanlılara karşı ticaret politikası ile Osmanlının Batıya karşı olan ticari yaklaşımı Osmanlının devlet yapısı, ekonomik üretim sistemi ve toplumsal yapısından dolayı farklılık göstermektedir. Nitekim İstanbul'un bu tutumu, Osmanlının ekonomik sistemi ile bu sistemin temelleri güçlü merkezi otoriteye bağlı bir devlet ve geleneksel bir toplum yapısından kaynaklanmaktadır (Bulut, 2000).

Sonuç olarak, İzmir'in XVI. yüzyıl sonları ve XVII. yüzyıl başlarında yükselişinin nedenleri ve kentin XIX. yüzyılda Osmanlıların "dünya iktisadi sistemi"ne entegre olmasındaki rolü meselesi, temel tarih araştırmaları arasında yer almaktadır (Eldem ve Goffman, 2003).

EXTENDED ABSTRACT

The Mediterranean, which has been defined as the lake of civilization and has enabled political and commercial activities since ancient times, has become a bridge connecting Europe to the African coast, the Middle East to the Atlantic coast, and even Europe to the Far East (India) commercially. The Mediterranean, which did not lose its commercial feature during the Phoenician, Roman and Byzantine periods, is a commercial and political region in which principalities, Italian city states, especially Venice and Genoese, played an active role, and the Ottoman Empire witnessed commercial and political activities in this basin after 1453.

In the context of bilateral relations, England is among the countries where economic and commercial relations were established last between the Ottoman Empire and Europe. The most important reasons for this are the ongoing sectarian wars in Europe (England's Hundred Years' War with France, 1339-1453), the geographical distance from the Ottoman Empire, and England's 17th century war. It can be shown that it did not have a strong navy until the 19th century.

It would be correct to describe Izmir's economy as a port city, whose annual customs revenues were generally based on agriculture, with a relative amount of 80,000 coins, and which remained in the shadow of Istanbul due to the restrictive policies of the Ottoman Empire until the 16th century. Izmir- which had a bright commercial history in the 17th century-Livorno and Marseille in the 17th century. In the 19th century, they maintained their position as the three vibrant cities of the Mediterranean in the circulation of commercial commodities.

XVI. At the end of the century, Venice was at the forefront among itinerant sea merchants in the Aegean. In the following century, the British began to systematize their commercial policies by organizing themselves into companies. As it is known, III. W. Harborne, who received a covenant in 1580 during the reign of Murad, applied

to Queen Elizabeth (1553-1603) and founded another company called "The Levant Company" in 1581, following the example of "The Moscovy Company" established in 1555. This systematization policy has further developed, especially with the establishment of Levant Company. When the opportunity to purchase goods of Eastern origin, such as pepper spices, raisins, silk, mohair, cotton, honey and sweet wine, from Dutch and Venetian merchants decreased, their entrepreneurs, English merchants, began to supply these goods themselves. Approximately fifteen or twenty years later, with the establishment of the Levant Company by the British, the potential of the Izmir port was seen and they started trading live cotton, wool and dried fruits.

The local merchants of the Izmir trade generally consisted of Greeks, Armenians (who got to know Izmir, which emerged as an alternative to Aleppo and Bursa in the 17th century, thanks to Western merchants) and Jews. In this context, Izmir, XVII. In the century, it became a trade center where Western merchants and Ottoman merchants (Turks, Armenians, Greeks, Jews, Arabs) came side by side.

As a result, Izmir's 16th century. late century and 17th century. The reasons for its rise at the beginning of the century and the history of the city in the 19th century. The issue of the role of the Ottomans in integrating into the "world economic system" in the 19th century is among the basic historical researches.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Bu makale yazarın kendi çabaları ve incelemeleri neticesinde oluşturulmuştur.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Açık Erişim Lisansı: Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC 4.0) ile lisanslanmıştır.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: This article was created as a result of the author's own efforts and reviews.

Conflict of Interest: The author have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Open Access License: This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC 4.0).

Kaynakça

Acıpınar, M. (2016). *Osmanlı İmparatorluğu ve Floransa: Akdeniz'de ticaret, diplomasi ve korsanlık 1453-1599*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Aksoy, N. (2004). *Rönesans İngiltere'sinde Türkler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Anmaç, E. (1992). Osmanlı-İngiliz ekonomik ilişkilerinin Batı Anadolu (Ege Bölgesi) halıcılığına etkisi ve 19. yüzyıldan başlayarak bu bölgede İngiliz sermayesi ile üretilen

- halıların kalite, renk ve desen özellikleri. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Arıkan, Z. (2003). *Sır Paul Rycaut: Osmanlı İmparatorluğu ve İzmir*, Osmanlı Araştırmaları, XXII, İstanbul, 109-139.
- Baktır, H. (2017). Tükler- İngilizler: Tarihte ilk münasebetler. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 63, Winter II, 169-179.
- Beydilli, K. (1991). *Avrupa*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, IV, 135-151.
- Braudel, F. (1989). *Akdeniz ve Akdeniz dünyası-I* (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). Eren Yayınları, İstanbul.
- Braudel, F. (1990). *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası-II* (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). Eren Yayınları, İstanbul.
- Bulut, M. (2000). XVII. Yüzyılda Osmanlılar ve Merkantilistler, *Ekonomik Yaklaşım*, 11(9), 23-35.
- Bulut, M. (2000). XVII. Yüzyılda Osmanlılar ve Merkantilistler. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 11, 23-35.
- Burian, O. (1951). Türk-İngiliz münasebetinin ilk yılları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, IX (1-2), 1-41.
- Çakıcıoğlu, R. O. (2007). Levanten Kavramı ve Levantenler üzerine bir inceleme. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 22, 337-356.
- Dinç, Z. (2020). Osmanlı Devleti'nde yabancı tüccarlar: Ankara örneği, <http://www.academia.edu/3861387/Osmanli%20Devletinde%20Yabanc%C4%B1%20T%C3%BCccarlar%20Ankara%20%C3%96rne%C4%9Fi> (Erişim Tarihi: 10.08.2023).
- Eldem, E. & Goffman, D. (2003). *Bruce, Doğu ile Batı arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul Eylül.
- Elibol, N. (2005). XVIII. yüzyıl Osmanlı dış ticaretiyle ilgili bazı değerlendirmeler. *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, VI(1), 61-76.
- Epstein, M. (1908). *The early history of the levant company* (Ph.D), London
- Erdoğan, Ö. (2015). 003 ve 03M numaralı düvel-i ecnebiye defterlerinin transkripsiyonu ve değerlendirmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Fayda, M. (1998). *Ahidname*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, I, 535-536.
- Goffman, D. (1995). *İzmir ve Levanten dünya 1550-1650* (Çev. Ayşen Anadol-Neyyir Kalaycıoğlu), Tarih Vakfı Yurt Yayınları², İstanbul Ekim.
- Goffman, D. (2004). *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700* (Ülkün Tansel). Kitap Yayınevi, İstanbul.

- Gökbilgin, T. (1954). *Konsolos*. İslam Ansiklopedisi, 836-840.
- Gürsoy, M. (1994). *İzmir sanayinin geçmişi ve bugünü* (Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Sempozyumu). Akademi Kitabevi, İzmir, 123-133.
- İnalcık, H. (2000). *İmtiyazat*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 22, 245-252.
- İnalcık, H. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal tarihi-I 1300-1600* (Çev. Halil Berktaş), Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Kurat, A. N. (1953). *Türk- İngiliz münasebetlerinin başlangıcı ve gelişimi (1553-1610)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Kütükoğlu, M. (1974). *Osmanlı- İngiliz iktisadi münasebetleri-I (1580-1838)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Kütükoğlu, M. (1988). *Ahidname*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, I, 536-540.
- Maclean, G. (2017). *Doğu'ya yolcuğun yükselişi Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiliz konukları (1580-1720)²*, Çev. Dilek Şendil², Yapı Kredi Yayınları.
- Martal, A. (2013). *17. yüzyılda İzmir: Bir Liman Şehri Olarak Yükselişi*, Türk Deniz Ticareti Sempozyumu-V (Piri Reis), 83-90
- Meram, A. K. (1969). *Belgelerle Türk-İngiliz ilişkileri tarihi*. Kitaş Yayınları, İstanbul.
- Özcan, A. (2000). *Osmanlı- İngiltere Münasebetleri*, TDV, 22, 302-307.
- Savaş, A. İ. (2002). *Konsolos*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 26, 178-180.
- Taş, H. (2004). XVII. yüzyılda Ankara. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Taş, H. (2007). İhtisâb mukâta'ası verilerinin şehir ekonomisi açısından önemi Ankara Örneği. *Ankara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8(13), 409-436.
- Uçan, Y. E. (2015). *İngiltere himayesinde bir eğitim müessesesi: İzmir Evangelik Rum Okulu*, The Journal of Academic Social Science Studies, N/36, Winter II, 429-447.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1949). *Ondokuzuncu asır başlarına kadar Türk- İngiliz münasebatına dair vesikalar*, *Bulleten*, VIII(51), 573-648.
- Ülker, N. (1992). VIII. yüzyılın ikinci yarısında İzmir'deki İngiliz tüccarına dair ticari problemlerle ilgili belgeler. *Belgeler*, XIV(18), 261-319.
- Ülker, N. (1994). *XVII. ve XVIII. yüzyıllarda İzmir şehir tarihi (Ticaret Tarihi Araştırmaları)*, Akademik Kitabevi, İzmir.
- Yıldız, M. (2012). İzmir levantenleri üzerine inceleme. *Turan Stratejik Araştırmalara Merkezi Dergisi*, IV(13), 36-54.

²Çeviriye temel olarak alınan baskı, *The Rise Of Oriental Travel: English Visitors And The Ottoman Empire, 1580-1720*, Palgrave Macmillan, 2004.

Yorulmaz, Ş. (1995). Tarih sürecinde bir zümre: Levantenler. *DEU Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Türkiye Tarihi Araştırmalar Dergisi* 2(4-5), 129-136.

EKLER

Ek Tablo: İzmir’de görev yapan İngiliz konsoloslarının listesi

İSİMLER	GÖREV SÜRELERİ
John Markham	1611-1624
George Dorington	1596 (konsolos yardımcısı)
Mr. Richard Milnard	11 Eylül 1616 (konsolos yardımcısı)
William Salter	1624-1630 (?)
Lowrence Green	1630-1633 (?)
James Higgins	1633-1634
John Freeman	1634-1635
Edward Bernard	1635-1638
Edward Stringer	1638-1643
John Wilde	1644-1649
Spencer Bretton	1649-1657
William Prideaux	1659-1660
Richard Baker	1660-1661
William Cave	1661-1667
Paul Rycout	1667-1677
William Raye	1677-1703
William Sherard	1703-1716
John Cooke	1716-1722
George Boddington	1722-1733
Francis Williams	1733-1741
Thomas Castleton	1741-1742
Samuel Crawley	1742-1762
Antony Hayes	1762-1794
Franch Werry	1794-(?)

Kaynak: Epstein, (1908), Ülker, (1994), Eldem ve Goffman, (2003).